

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 4, 2020 | 30.04.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.4.72](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.72)

УДК 355.61:328.02:185(477)

JEL Classification: Z3, M53, M54.

*О. П. Голота,
к. е. н., доцент, докторант,
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-4323-4344*

СИСТЕМА ДЕРЖАВНИХ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

*О. Holota
PhD in Economics, Associate Professor,
Doctoral candidate of the National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskiy, Kyiv*

DEFENCE PROCUREMENT (ACQUISITION) SYSTEM OF UKRAINE: THEORETICAL ASPECT

Стаття присвячена аналізу теоретичних підвалини одного з інструментів задоволення суспільних потреб із забезпечення національної безпеки і оборони, а саме системи державних оборонних закупівель, яка за своєю сутністю є воєнно-економічною системою. Проаналізовано погляди вчених на поняття "система", "принципи", «функції» та нормативне бачення регулювання сфери державних оборонних закупівель. На основі проведеного аналізу надано авторське визначення поняття «система державних оборонних закупівель», яка є з одного боку елементом системи державних (публічних) закупівель, а з іншого – самостійною системою, з усіма притаманними системі ознаками. Визначено мету і завдання; елементи системи державних оборонних закупівель та взаємозв'язки між ними; сформульовано принципи та функції зазначеної системи. Визначений понятійний апарат є основою для подальшого вивчення механізму функціонування та розвитку системи державних оборонних закупівель.

Due to the political situation of these days, one of the potential threats to the national security of Ukraine is the inadequate level of combat capability of its defence forces. The level of combat capability, in turn, is also ensured by an adequate level of logistical support for these forces, one of the critical components of which is the defence acquisition (procurement) system, as one of the defence-economic systems. The objective complexity of the defence acquisition system requires the definition of its universal methodological principles and approaches.

The purpose of the article is to form based on the analysis of the current views on the essence, purpose, tasks, composition of elements, functions and principles of the defence acquisition (procurement) system, author's scientifically substantiated vision of the meaning of these categories.

The methodological basis of the article is the complex of methods, including methods of scientific cognition, analysis and synthesis, systematization and scientific abstraction. The informational basis of the conducted research is the regulation acts, scientific works of the domestic and foreign scientists in the sphere of procurement, awards and defence acquisitions.

As a result, based on the conducted analysis, the author defines the concept of the “defence procurement (acquisition) system”, which is, on the one hand, an element of the system of public procurement, and on the other - an independent system, with all the inherent features of the system. The author’s vision of the concept of “defence (acquisition) procurement system” is given as a set of interconnections and interdependencies between the participants of the procurement process to meet public needs, in the form of ensuring an adequate level of security and defence, through the provision and distribution of commonweal (public goods), as well as the regulation of the economic activity of the state. Purpose and objectives are defined; elements of the defence acquisition system and the relationship between them; the principles and functions of the said system are formulated. The defined conceptual apparatus is the basis for further study of the mechanism of functioning and development of the defence acquisition system.

Ключові слова: державні (публічні) закупівлі; система державних оборонних закупівель; державне оборонне замовлення; економічна діяльність; національна безпека та оборона.

Keywords: public procurement; defence (acquisition) procurement system; defence award (state defence order); economic activity; national defence and security.

Постановка проблеми. На сучасному етапі в Україні однією з потенційних загроз національній безпеці є неналежний рівень спроможностей її сил оборони. Рівень спроможностей, в свою чергу, поряд з іншими чинниками забезпечується також відповідним рівнем логістичного забезпечення зазначених сил, однією з ключових складових якого, безумовно, є оборонні закупівлі.

Об’єктивна складність системи державних закупівель для потреб оборони, або іншими словами системи державних оборонних закупівель потребує визначення єдиних методологічних принципів та підходів. На даний час існує декілька підходів щодо зазначеної проблеми, але, на жаль, єдиного, загальновизнаного в середовищі вітчизняних науковців та практиків визначення змістовного наповнення категорії “система державних оборонних закупівель”, її мети, завдань, складу елементів, функцій та принципів не існує. Відповідно, заповнення визначеної прогалини переконливо вимагає проведення аналізу наявних наукових підходів до поняття система, функції та принципи; існуючих наукових визначень вказаних понять у системі державних оборонних закупівель; нормативно-правових актів, регулюючих сферу державних оборонних закупівель з тим, щоб на основі вказаного аналізу запропонувати їх власне, науково обґрунтоване, бачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичному вивченню наукової категорії “система” присвячені праці таких вчених як О. Бутнік, С. Викулов, Г. Жуков, В. Сагатовський, О. Таран-Лала та ін. Питання наукового забезпечення державних (публічних) закупівель, визначення їх теоретичної сутності знайшли широке відображення у працях науковців та практиків. Зазначеному питанню приділяли увагу Н. Дроздова, В. Зубар, О. Критенко, Х. Лінч, О. Міняйло, О. Овсянюк-Бердадіна, І. Смотрицька, Г. Пінькас, М. Письменна, Н. Ткаченко, Т. Шешукова та ін. Питанням вивчення теоретичної сутності оборонних закупівель з врахуванням особливостей держав їх проживання присвячені праці закордонних вчених Дж. Антона, К. Хартлі, Д. де Фрая, Д. Яо та ін. Але в нашій сучасній вітчизняній науковій літературі питання теоретичної сутності системи державних оборонних закупівель вивчене та представлене все-ще недостатньо.

Формулювання цілей статті. Метою статті є формування на основі аналізу існуючих поглядів на сутність, мету, завдань, складу елементів, функцій та принципів системи державних оборонних закупівель, авторського науково обґрунтованого бачення змістовного наповнення зазначених категорій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з базових загальноприйнятих суспільних потреб будь-якої держави є забезпечення національної безпеки і оборони та відповідно проведення певних витрат на національну безпеку і оборону.

Враховуючи той факт, що Україна сьогодні на сході держави змушена протистояти “гібридній” агресії з боку Російської Федерації, питання вивчення шляхів реалізації найбільш ефективного забезпечення достатнього рівня національної безпеки нашої держави, безумовно, є особливо актуальним. Дані обставини, в свою чергу, переконливо свідчать і на користь актуальності розгляду теоретичних підвалів одного з інструментів задоволення вищезазначених суспільних потреб, а саме системи державних оборонних закупівель.

Почнемо розглядати дане явище з точки зору класичного поняття “система” (англ. system). Так, в Економічному словнику за ред. Осовської Т. В., зазначене поняття розглядається як: 1). сукупність взаємопов’язаних між собою частин, елементів, які утворюють єдине ціле; 2). порядок, зумовлений

правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь; правильне розташування частин, певний порядок, зв'язане ціле; це внутрішньо організована сукупність взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле і спільно діють для досягнення поставленої мети [1].

Водночас, Бутнік О. М. розглядає систему як сукупність елементів, що перебувають у певних зв'язках один з одним і які володіють певною цілісністю (тобто виключення хоча б одного з елементів робить неможливим існування системи) та інтегративними якостями (якості синергії, тобто системі в цілому притаманні якості, якими не володіють її елементи окремо) [2].

В свою чергу, Сагатовський В. Н. дає таке визначення: «...система – це кінцева безліч елементів, об'єднаних динамічними і статичними відносинами, яка з необхідністю і достатністю обумовлює наявність цілеспрямованих властивостей, що дозволяють вирішувати системопороджуюче протиріччя в певних зовнішніх умовах» [3]. На думку Таран-Лала О. М. «протиріччя» – універсальний системопороджуючий і системоформуєчий чинник, що ініціює системно-організаційні явища, істотно впливає на їх спрямованість. Адже саме для вирішення протиріччя необхідні і безліч компонентів, і взаємодія між ними, і цілеспрямована динаміка великої кількості як цілого, і емерджентні (синергетичні) властивості, відсутні у компонентів, тобто усі ті характеристики, виокремлені різними авторами, що лягли в основу побудови численних визначень системи [4, с. 13].

Звідси стає можливим визначити поняття «система державних оборонних закупівель» як сукупність взаємозв'язків та взаємозалежностей між учасниками процесу закупівель з метою задоволення суспільних потреб, у вигляді забезпечення належного рівня безпеки та оборони, через надання та розподіл суспільних благ, а також регулювання економічної діяльності держави в сфері оборони.

Необхідно зазначити, Жуков Г. П. і Вікулов С. Ф. зауважують, що: «серед величезної кількості систем окремо виділяють військово-економічні, що представляють собою сукупність органів військового управління, військових формувань, а також органів і структур, які здійснюють їх військово-економічне забезпечення, що знаходяться у взаємозв'язку і утворюють єдине ціле, спрямоване на забезпечення військово-економічної безпеки держави» [5, с. 24]. А за своєю сутністю система державних оборонних закупівель є саме воєнно-економічною системою.

Зазначену систему можливо розглядати з одного боку, як елемент надсистеми – системи державних (публічних) закупівель, а з іншого – як самостійну систему, що володіє всіма притаманними їй характерними ознаками (наявність внутрішніх елементів, зв'язків між ними та середовищем, потоків інформації).

Основними ознаками будь-якої системи, відповідно до теорії системного підходу, є: наявність структури; ієрархічність (підпорядкованість) елементів; взаємозв'язок зовнішнього середовища і елементів, що представляють собою відкриту систему; участь речових елементів, людей і природного середовища; виникнення нових властивостей, відсутніх у елементів, з яких складається система [5, с. 31].

Розглядаючи систему державних оборонних закупівель, необхідно мати на увазі, що вказана система призначена в першу чергу для забезпечення достатнього рівня національної безпеки, захисту державного суверенітету та територіальної цілісності. Тобто, основне завдання національної системи державних оборонних закупівель – здійснити придбання товарів, робіт і послуг для забезпечення національної безпеки і оборони за найбільш ефективним та прозорим витрачання державних коштів.

Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо. В свою чергу загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Воєнній доктрині України (у подальшому Стратегії воєнної безпеки України), Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу (ОПК) України та інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України (РНБО) і затверджуються указами Президента України. З урахуванням змін у безпековому середовищі РНБО визначає концептуальні підходи, напрями, заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, схвалює проекти стратегій, концепцій, державних програм та інших стратегічних документів, якими визначаються основні напрями і завдання державної політики у сферах національної безпеки і оборони, здійснює координацію і контроль за їх виконанням. А, в свою чергу, для реалізації державних програм, спрямованих на підвищення обороноздатності держави та розв'язання проблем у сферах безпеки і оборони держави, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну оборонно-промислову політику (Міністерство розвитку економіки, торгівлі і сільського господарства України – МРЕТ і СГ України), здійснює координацію діяльності з реалізації державного оборонного замовлення (ДОЗ), готує проект основних показників державного оборонного замовлення. Основні показники ДОЗ схвалюються рішенням РНБО України, визначає та затверджує Кабінет Міністрів України. [6; 7; 8]

Система державних оборонних закупівель має власну організаційну структуру, яка включає суб'єкти та об'єкти.

Вважається, що до суб'єктів ринку державних оборонних закупівель належать особи, які вступають у ринкові відносини і є учасниками угод/контрактів з оборонних закупівель (державні замовники й постачальники товарів, робіт, послуг). Безумовно, Такий підхід до характеристики суб'єктів можна застосувати до їх розгляду на мікрорівні. Однак, на макрорівні варто зазначити, що у сфері державних оборонних закупівель відповідно до чинних нормативно-правових актів існує ще й ціла система відповідних державних органів управління, які виконують різноманітні контрольні та інші функції.

Відносини з приводу предмета оборонної закупівлі виникають у двох основних *суб'єктів*: з одного боку – *держава* в особі уповноважених органів (центральної влади, утворених відповідно до законів України військових формувань та інших державних органів – головних розпорядників бюджетних коштів); з іншого – *суб'єкти господарювання* (суб'єкти господарської діяльності України, незалежно від форми власності, що мають отримані згідно із законодавством ліцензії (дозволи) на провадження відповідних видів господарської діяльності у випадках, передбачених законом, та іноземні суб'єкти господарської діяльності, з якими за результатами конкурсного відбору укладено державний контракт з оборонного замовлення на постачання (закупівлю) продукції, виконання робіт та надання послуг (за винятком укладення державних контрактів із суб'єктами господарської діяльності, які є єдиними в Україні виробниками)). Водночас, варто зазначити і вкрай важливу роль в зазначених відносинах також і третього суб'єкта, так званого *суб'єкта координування*, наразі, функції якого покладено на МРЕТ і СГ України [8] та на органи, що виконують контрольні функції: Міністерство фінансів України, Державну службу статистики України, Рахункову палату України та Державну аудиторську службу України [6-7; 9-10], Державну казначейську службу України, яка здійснює поточний контроль платежів за державними договорами у контексті процедур [11], Антимонопольний комітет [12], як орган оскарження в частині закупівель, предмет яких не містить відомостей щодо державної таємниці, а також на органи державного і військового управління, які визначають формування та реалізацію програм і планів в галузі забезпечення національної безпеки і оборони.

Поза сумнівом, *об'єктами* системи державних оборонних закупівель виступають усі суспільні блага для забезпечення національної безпеки і оборони, з приводу яких виникають відносини між державним замовником і постачальником (виконавцем, надавачем) товарів (робіт, послуг).

При цьому слід відзначити певну єдність *об'єкта* системи державних оборонних закупівель та власне *предмета* державних оборонних закупівель, які конкретизуються у окремих товарах, роботах і послугах для забезпечення національної безпеки і оборони, втілюють у собі суспільні блага, призначені для забезпечення державних оборонних потреб та загалом складають основу системи державних оборонних закупівель.

В якості місця, де забезпечується взаємозв'язок ринку в особі держави та об'єктів господарювання (підприємств та юридичних осіб, державного сектора економіки та кінцевих споживачів (замовників), за участю суб'єктів координування, виступає ринок державних оборонних закупівель.

Таким чином у системі державних оборонних закупівель стає можливим виокремити наступні *елементи*:

органи формування та реалізації програм і планів в галузі забезпечення національної безпеки (Президент України, Кабінет Міністрів України, РНБО України, МРЕТ і СГ України, Міністерство фінансів України тощо);

органи, що забезпечують контроль реалізації оборонних закупівель (Рахункова палата України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерство фінансів України, Державна аудиторська служба України, Державна казначейська служба України, Державна служба статистики України, Антимонопольний комітет України тощо);

державні замовники (Міністерство оборони, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, Міністерство юстиції, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки, Служба зовнішньої розвідки, Державне космічне агентство, Адміністрація Державної прикордонної служби, Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, Головне управління розвідки Міністерства оборони, Управління державної охорони, Національне антикорупційне бюро, Національна гвардія, Національна поліція, Державна спеціальна служба транспорту, Державне бюро розслідувань, Державна судова адміністрація України);

виконавці (суб'єкти господарської діяльності України незалежно від форми власності, що мають отримані згідно із законодавством, ліцензії (дозволи) на провадження відповідних видів господарської діяльності у випадках, передбачених законом, та іноземні суб'єкти господарської діяльності, з якими за результатами конкурсного відбору укладено державний контракт на постачання (закупівлю) продукції, виконання робіт та надання послуг (за винятком укладення державних контрактів із суб'єктами господарської діяльності, які є єдиними в Україні виробниками));

співвиконавці (суб'єкти господарської діяльності України незалежно від їх форми власності, що мають ліцензії (дозволи) на провадження відповідних видів господарської діяльності, отримані згідно із законодавством, які беруть участь у виконанні державного контракту на постачання (закупівлю) продукції, виконання робіт та надання послуг на підставі відповідних договорів (контрактів), укладених з виконавцями. [6-14]

Безумовно, що зв'язки між цими елементами можуть бути декількох різновидів. За формою їх загалом можна розділити на матеріальні (постачання товарів, виконання робіт, надання послуг тощо), фінансові (платежі до бюджету та оплата товарів, робіт і послуг тощо) та інформаційні (нормативно-правова база, забезпечення комунікації в ході розробки показників, планування та реалізації ДОЗ тощо). За своїм характером вони можуть бути прямі (прийняття законодавчого акту, обов'язкового для виконання усіма учасниками системи) і зворотні (подання нижчестоящими бюджетними установами інформації щодо потреб для виконання бюджету за підпорядкованістю наверх). При цьому варто відмітити, що характер зв'язків та взаємовідносин між елементами у побудові та функціях, що виконуються кожним з елементів, є достатньо ієрархічним.

Крім того, система державних оборонних закупівель, як і будь-яка інша система, виконує відповідні, притаманні їй, функції та будується на певних принципах.

Функції – це властивості системи, необхідні для досягнення мети (вирішення актуальних протиріч) в заданих умовах середовища [4, с. 17].

Так, Критенко О. О. було сформульовано такі функції системи державних закупівель: *регулююча* (реалізується, головним чином, під час цінового регулювання, координації коопераційних зв'язків у виробництві необхідних товарів і послуг, підтримки й розвитку конкуренції між претендентами на отримання від держави замовлення на виробництво необхідних товарів і послуг, а також забезпечення якості та конкурентоспроможності товарів, що випускаються, наданих послуг, а також суміжних виробничих процесів); *стратегічна*, як правило, реалізується через підтримку перспективних галузей економіки, захист національних виробників (особливо малого й середнього бізнесу), забезпечення структурної перебудови економіки, спрямованої на зростання добробуту населення країни, а також діє в рамках соціального та економічного розвитку як держави, так і певного регіону); *планово-фінансова* (реалізується шляхом формування, регулювання та виконання державного бюджету); *економічна* (полягає в тому, що державні закупівлі є невід'ємною складовою економічних перетворень та програм державного розвитку, а також має соціальне значення шляхом підвищення рівня зайнятості через забезпечення населення потрібною кількістю робочих місць та підвищення якості життя); *контрольна* (реалізується шляхом установаження та уникнення неефективної роботи уряду, насамперед, марнотратства та шахрайства, що, в свою чергу, призводить до неефективного використання державних коштів і визначення ступеня ефективності уряду у виконанні державної політики); *інформаційно-аналітична* (реалізується через те, що відповідна інформація є підставою для прийняття відповідних рішень, які сприятимуть ефективному витрачання фінансових ресурсів держави; вона має ґрунтуватися на відкритості закупівель, їх прозорості та сприянні підвищенню довіри громадськості до здійснення процедур конкурсних торгів). [15]

Смотрицька І. І. у своєму дослідженні виділяє дещо інші функції зазначеної системи, насамперед, такі як: *відтворювальна* – передбачає задоволення державних потреб у товарах, в роботі, послугах для забезпечення стабільних відтворювальних функцій, які притаманні державі; *аллокаційна* (англ. *allocation* – розміщення) – реалізується в організації розміщення державних замовлень та здійснення державних закупівель з метою досягнення найвищої ефективності використання бюджетних коштів; *стимулююча* – пов'язана з розширенням державних закупівель як фактору зростання сукупного попиту для підтримки та стимулювання національних виробників, регулювання галузевої та регіональної структури економіки; *соціальна* – спрямована на сприяння реалізації соціально-економічних завдань держави, в тому числі на підвищення зайнятості населення, розвиток малого бізнесу, залучення соціально-вразливих груп населення в трудовий процес; *інноваційна* – яка реалізується у формуванні економічних передумов для створення принципово нової або з новими споживчими властивостями продукції (товарів, робіт, послуг). [16]

В свою чергу Шешукова Т. Г. визначила наступний перелік функцій системи державних закупівель: *відтворювальна* функція – задоволення потреб держави; *регулятивна* функція, сутність якої зводиться до регулювання витрат держави, визначення економічного використання бюджетних коштів. При цьому конкурентоспроможні способи здійснення закупки знижують державні витрати, але не призводять до скорочення потреб; функція *цінового регулювання* за рахунок опосередкованого впливу на динаміку цін; *стимулююча* функція, за рахунок підтримки та стимулювання вітчизняних виробників з боку держави; *соціальна* функція – має пряме відношення до соціально-економічної політики держави; *інноваційна* функція – сприяє створенню умов для освоєння нових товарів, робіт, послуг; функція *оптимізації* витрат бюджетних коштів – дозволяє прогнозувати витрати бюджету та забезпечувати раціональне використання наявних ресурсів. [17]

Варто відмітити, що вищезазначена класифікація функцій, безумовно, має право на існування. Вона достатньо повно характеризує загальну в країні, але, при цьому, на жаль, недостатньо враховує специфіку системи державних оборонних закупівель. Звідси, в свою чергу, на підставі аналізу вищевикладеного стає можливим стверджувати, що *основними функціями* системи державних оборонних закупівель, які витікають з визначення і змістовного наповнення вищезазначених функцій загальної системи державних закупівель та наведеного визначення поняття “система державних оборонних закупівель”, доцільно вважати: *відтворювальну* – задоволення потреб сектору безпеки та оборони (за рахунок придбання товарів, робіт та послуг, пов'язаних із забезпеченням функціонування вказаного сектору); *інноваційну* – інноваційний розвиток сектору безпеки та оборони (за рахунок формування попиту на високотехнологічну продукцію та проведення фундаментальних наукових досліджень, відповідно, для задоволення потреб із забезпечення національної безпеки і оборони; науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт із створення, модернізації, утилізації продукції оборонного призначення, розроблення спеціальних технологій, матеріалів та стандартів); *стратегічну* – підтримка оборонно-промислового комплексу (за рахунок завантаження виробничих потужностей комплексу виготовленням продукції оборонного призначення і створення нових); *оптимізаційну* – можливість прогнозувати витрати бюджету на створення, модернізацію та утилізацію продукції оборонного призначення і забезпечувати раціональне використання наявних ресурсів. Окрім того, сучасна економіка використовує систему державних оборонних закупівель і як інструмент управління державними фінансами, а тому зазначена система виконує, певним чином, ще і *стабілізаційну* функцію, а за необхідності стимулювання активного економічного розвитку держави (оскільки виступаючи замовником закупівель, через державні органи, держава

виступає на ринку покупцем товарів, робіт, послуг, тому за допомогою зміни обсягу витрачених коштів може впливати на рівень попиту. В свою чергу, зростання державних витрат збільшує попит, а господарюючі суб'єкти, отримавши оплату за державним контрактом за поставлену продукцію, отримують можливість збільшити свої витрати, сприяючи цим зростанню попиту і валового внутрішнього продукту).

Безумовно, що надійне функціонування будь-якої складної системи, і система державних оборонних закупівель не є виключенням із правил, без опори на науково-обґрунтовані та підтверджені практикою принципи її побудови, як правило, неможливе.

Принципи (від лат. *principium* – основа, першооснова) – основні керівні положення, що відображають об'єктивно існуючі закономірності функціонування певної системи та визначають напрями її розвитку; концентроване наукове узагальнення практичного досвіду; правила (рекомендації), що найбільшою мірою сприяють досягненню мети в конкретних умовах. [18].

При цьому варто зауважити, що державні оборонні закупівлі мають свою специфіку, оскільки деякі товари, роботи та послуги мають чутливість до необхідності збереження державної таємниці. Відповідно, система державних оборонних закупівель, як важлива складова загальної системи державних (публічних) закупівель, має опиратись на свої, притаманні лише їй, специфічні, *основні принципи* побудови.

Так, типовий закон ЮНСІТРАЛ (Комісія ООН з права міжнародної торгівлі, ЮНСІТРАЛ (англ. United Nations Commission on International Trade Law – UNCITRAL) в здійсненні державних закупівель в якості основних визначає принципи гласності, відкритості, конкуренції, ефективності й підзвітності [19]. Хоча даний закон до закупівель, пов'язаних з національною безпекою та обороною, і не застосовується, але все ж таки практика свідчить на користь життєздатності зазначених принципів, а відтак їх застосування з певними уточненнями та обмеженнями, насамперед стосовно принципів відкритості та гласності, залишається слухним і для застосування в процесі здійснення державних оборонних закупівель.

Загальноприйняті принципи державних (публічних) закупівель зафіксовані і у ряді міжнародних документів, таких як Директиви ЄС, Угода про державні закупівлі в рамках Світової організації торгівлі, документи Організації Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва та ін. [20, с. 23]. Також закордонні вчені проводять узагальнення та виокремлюють такі принципи державних (публічних) закупівель як: прозорість, добросовісність, економічність, відкритість, справедливість, конкуренція та підзвітність (відповідальність) [21]. У зазначеній ідентифікації принципів закупівельної системи окремо виділяється принцип добросовісності (англ. *integrity*). При цьому, у державних закупівлях добросовісність розглядається двобічно, тобто існує добросовісність як самого процесу, так і добросовісність поведінки учасників державних закупівель. Під добросовістю процесу державних закупівель зазвичай розуміють його надійність та цілісність. Так, учасники торгів та всі інші зацікавлені сторони повинні мати підстави на те, щоб максимально повно розраховувати на достовірність та повноту інформації, яка офіційно чи неофіційно розповсюджується замовником. А щодо добросовісної поведінки учасників закупівель, то зазначене означає, що учасники закупівель одночасно і дотримуються етичних стандартів, і є професіоналами. [21] Також для оборонних закупівель під час їх реалізації актуальним є питання конкуренції, оскільки вважається, що відкрита конкуренція постачальників та надавачів послуг є найбільш дієвим інструментом підвищення ефективності закупівель та призводить до “справедливих”, інакше кажучи, взаємовигідних помірних цін. Такий підхід до проведення закупівель має важливе методологічне посилення, що виходить з самої суті ринково-товарних відносин. Проведення конкурсних торгів є заходом, який покликаний стимулювати посилення конкуренції шляхом максимального залучення потенційних претендентів до здобуття замовлення на постачання товарів або виконання робіт (надання послуг). Проте, значна концентрація претендентів на здобуття замовлення – це лише необхідна, але, на жаль, недостатня умова забезпечення конкуренції. Поряд із цим, виникає також необхідність сформувати ефективне конкурентне середовище, тобто умови, що дозволяли би всім учасникам рівноправно брати участь в цьому змаганні. [20, с. 24]

В свою чергу, в Законі України «Про публічні закупівлі», в якості основних принципів здійснення закупівель виокремлено наступне: добросовісна конкуренція серед учасників; максимальна економія та ефективність; відкритість та прозорість на всіх стадіях закупівель; недискримінація учасників; об'єктивна та неупереджена оцінка тендерних пропозицій; запобігання корупційним діям і зловживанням [14]. Норми цього Закону застосовуються у сфері державного оборонного замовлення, якщо інше нормами Закону України «Про державне оборонне замовлення» не вимагається. Водночас, Законом України «Про державне оборонне замовлення» передбачено, що у випадках, коли закупівля продукції, робіт і послуг за оборонним замовленням становить державну таємницю, такі продукція, роботи і послуги закуповуються у суб'єктів господарювання, що зареєстровані як виробники продукції, робіт і послуг оборонного призначення, закупівлі яких становлять державну таємницю, без застосування конкурентних процедур [7].

Повертаючись до закордонного досвіду, але вже безпосередньо у сфері державних оборонних закупівель, варто відмітити, що в Директиві Європейського Союзу (ЄС) щодо координації закупівельних процедур в секторі безпеки та оборони наведені такі принципи, як: рівноправність суб'єктів господарювання, відсутність дискримінації та прозорість дій [22]. До речі, зазначена Директива стосується лише двох основних груп оборонних закупівель, а саме: а) військової техніки, супутніх до неї робіт та послуг; та б) закупівель державної важливості з метою забезпечення безпеки (не тільки ті що стосуються національної безпеки або оборонної сфери) або закупівель, що включають секретну інформацію [23].

Міністерство оборони (МО) Великобританії, яке теж на даний час дотримується вимог Директиви ЄС, знаходячись у перехідному періоді щодо виходу з ЄС до січня 2021 року, констатує наступні принципи закупівель у сфері оборони: недискримінацію (за національною ознакою), однакове ставлення (до всіх постачальників), прозорість (діють справедливо та недискримінаційно), взаємне визнання (рівнозначних документів та стандартів) [24]. До того ж, склад МО Великобританії залучений до закупівельної діяльності керується вимогами Закону про боротьбу з хабарництвом від 2010 року (Bribery Act), однією з вимог якого є здійснення періодичного оцінювання ризиків виникнення корупції та відповідно застосування процедур запобігання корупційним ризикам [25]. Згідно вимог Правил закупівель країн Співдружності, основним принципом оборонних закупівель для МО Австралії є принцип оптимального співвідношення ціни та якості (англ. value for money), який забезпечується дотриманням: заохочення конкуренції та недискримінації; використання державних ресурсів результативно, ефективно, економно та етично; сприяння відповідальному та прозорому прийняттю рішень; заохочення до обережного ризику; і відповідності масштабу та обсягу вимог до предмету закупівель цілям закупівель [26; 27]. Держава-місто Сінгапур відома своїми успіхами у боротьбі з корупцією застосовує для оборонних закупівель такі принципи як: прозорість, справедливість (відкрита та чесна конкуренція) та оптимальне співвідношення ціни та якості (англ. value for money). До того ж усі державні службовці Сінгапуру керуються чітким кодексом поведінки, який підтримує високі стандарти доброчесності, а антикорупційна політика базується на сильній культурі громадської відповідальності (англ. accountability). [28]

Необхідно зауважити, що наявність конкуренції для оборонних закупівель є вкрай важливою, на чому іноземні фахівці роблять особливий наголос. Так, для прикладу, починаючи з 1983 року, в закупівельній політиці МО Великобританії, яка сконцентрована на досягненні найкращого співвідношення ціни та якості (англ. best value for money), конкуренція займає центральне місце. І це стосується не лише окремо витрат на придбання закупаемого товару (роботи чи послуги), а й витрат стосовно усього життєвого циклу зазначеного товару (роботи чи послуги) [29]. Також популярним рішенням щодо вирішення проблеми контролю оборонних витрат в США було введення конкуренції в закупівлі оборонних систем. Оскільки більшість високотехнологічних оборонних систем розробляються та виробляються в умовах двосторонньої монополії, таке рішення з точки зору можливості вирішення цілого ряду проблем є особливо привабливим [30]. При цьому варто зазначити, що конкуренція не обов'язково означає відкриті тендерні процедури. Будь-який процес відбору, що включає більше ніж одного постачальника, буде конкурентоспроможним.

Хоча нині діючий Закон України «Про державне оборонне замовлення» і зауважує на проведені закупівель, предмет яких містить державну таємницю, без застосування конкурентних процедур, неможливо не визнати, що в інтересах отримання найкращого співвідношення ціни та якості, зниження ризиків корупції, здорова конкуренція була би не зайвою. Безумовно, що зазначена конкуренція повинна відбуватись з певними обмеженнями та за умов застосування певних закритих процедур. Водночас, варто зазначити, що проектом Закону України «Про оборонні закупівлі» визначаються певні нові підходи до реалізації державного оборонного замовлення та запропоновано наступні принципи оборонних закупівель, такі як: своєчасність та відповідність прийнятим рішенням щодо захисту національних інтересів України, забезпечення національної безпеки та оборони; *послідовність прийняття та виконання рішень щодо розробки, закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення і систематичність їх виконання; конкурентність; ефективне використання коштів та результативність; відкритість та прозорість* (крім відомостей, які становлять державну таємницю і розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці); *запобігання корупції, зловживанням та дискримінації; цілісність, узгодженість, системність планування та фінансування оборонних закупівель, урахування пріоритетів і обмежень, встановлених державними програмами* [32].

В свою чергу, загалом погоджуючись з наведеними принципами у проекті Закону України «Про оборонні закупівлі», необхідно зауважити, що принцип, визначений як *«своєчасність та відповідність прийнятим рішенням щодо захисту національних інтересів України, забезпечення національної безпеки та оборони»*, у наданому формулюванні визиває певний сумнів у його коректності. Цей сумнів, головним чином, пов'язаний із тим, що: по-перше, фраза *своєчасність та відповідність прийнятим рішенням щодо захисту національних інтересів України*, на жаль, абсолютно не конкретизує сфери національних інтересів України, в яких можуть (мають) реалізовуватись державні оборонні закупівлі, що може призвести до низки негативних наслідків; по-друге, *забезпечення національної безпеки та оборони* вже само по собі є одним із життєво-важливих, базових національних інтересів України і виділення його в окрему складову зазначеного принципу ніякого додаткового змістовного навантаження не несе, а відповідно – жодного сенсу не має.

В зв'язку із зазначеним, безумовно, виникає необхідність у корегуванні суті даного принципу. Враховуючи світовий досвід, а також особисті наукові напрацювання автора, стає можливим зазначений принцип перефразувати і сформулювати його як принцип *своєчасності прийняття та відповідності планів і програм державних оборонних закупівель необхідному рівню забезпечення безпеки та оборони України*. Доцільним також є доповнення визначеного у проекті переліку принципами *доброчесності*, який був розглянутий вище, та *відповідальності (підзвітності)*. Оскільки витрачання державних коштів (в тому числі на оборону) передбачає підзвітність державних замовників і конкретних осіб, які здійснюють оборонні закупівлі від їхнього імені, щодо дотримання ними законодавчих вимог і відповідний контроль з боку уповноважених державних органів.

Висновки. У статті проаналізовано теоретичні погляди на поняття “система” та надано визначення поняттю “система державних оборонних закупівель” як сукупність взаємозв'язків та взаємозалежностей між

учасниками процесу закупівель з метою задоволення суспільних потреб, у вигляді забезпечення належного рівня безпеки та оборони, через надання та розподіл суспільних благ, а також регулювання економічної діяльності держави; у зазначеному визначенні ідентифіковано *мету* вказаної системи, як забезпечення належного рівня безпеки та оборони.

Окреслено основне *завдання* національної системи державних оборонних закупівель – здійснити придбання товарів, робіт і послуг для забезпечення національної безпеки і оборони за найбільш ефективного та прозорого витрачання державних коштів.

Визначено *елементи* системи державних оборонних закупівель як: органи формування та реалізації програм і планів в галузі забезпечення національної безпеки; органи, що забезпечують контроль реалізації оборонних закупівель; державні замовники; виконавці та співвиконавці.

Сформульовано *функції* системи державних закупівель, як: відтворювальна, стратегічна, інноваційна, оптимізаційна та стабілізаційна; та її *принципи*, як: своєчасність прийняття та відповідність планів і програм державних оборонних закупівель необхідному рівню забезпечення безпеки та оборони України; послідовність прийняття та виконання рішень щодо розробки, закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення і систематичність їх виконання; конкурентність; ефективне використання коштів та результативність; відкритість та прозорість (крім відомостей, які становлять державну таємницю і розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці); доброчесності та запобігання корупції, зловживанням та дискримінації; цілісність, узгодженість, системність планування та фінансування оборонних закупівель, урахування пріоритетів і обмежень, встановлених державними програмами та відповідальності (підзвітності).

У подальших дослідженнях доцільно розкрити механізм функціонування та розвитку системи державних оборонних закупівель.

Список літератури.

1. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ : Видавництво «Кондор», 2006. 356 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/EKONOMIC_SL_2006.pdf (дата звернення 21.03.2020).
2. Бутник О. М. Життєдіяльність економічних систем та закони розвитку технічних систем *Держава і регіони. Серія Державне управління*. 2001. №1. С. 40–44.
3. Сагатовский В. Н. Системная деятельность и ее философское осмысление. *Системные исследования. Методологические проблемы*. Ежегодник 1980. Москва : Наука, 1981. С. 52–68.
4. Таран-Лала О. М. Функціонування соціально-економічних систем: теорія та практика : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2016. 332 с.
5. Викулов С. Ф., Жуков Г. П. Военно-экономический анализ и исследование операций. М. : Воениздат, 1987. 349 с.
6. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 №2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 25.03.2020).
7. Про державне оборонне замовлення : Закон України від 3.03.1999 № 464-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-14> (дата звернення 28.12.2019).
8. Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.09.2019 №838. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-п> (дата звернення 25.03.2020).
9. Питання державного оборонного замовлення : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2011 №464 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-2011-п> (дата звернення 25.03.2020).
10. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2016 р. №43 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-п> (дата звернення 25.03.2020).
11. Положення про Державну казначейську службу України, затвержене постановою Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 №215 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-п> (дата звернення 25.03.2020).
12. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993 №3659-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12> (дата звернення 25.03.2020).
13. Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони : Закон України від 12.05.2016 № 1356-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1356-19> (дата звернення 27.01.2020).
14. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 року №922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19/print> (дата звернення 23.03.2020).
15. Критенко О. О. Розвиток механізмів державного управління системою державних закупівель в Україні : дис.... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2014. 198 с.
16. Управление закупками в инновационной экономике: вопросы теории и практики : Монография. под ред. д.э.н. И. И. Смотрицкой. М. : Институт экономики РАН, 2014. 242 с.

17. Шешукова Т. Г. Система государственных закупок: понятие, влияние на экономику. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. Международный бухгалтерский учет. 2018. Т. 21, № 5. С. 520–527. URL: <https://doi.org/10.24891/ia.21.5.520> (дата звернення 23.03.2020).

18. Военная энциклопедия, под ред. С. Б. Иванова, т. 6. М. : Воениздат, 2002. 639 с.

19. Типовий закон ЮНСІТРАЛ щодо закупівель товарів (робіт) та послуг, прийнятий на 27 сесії ЮНСІТРАЛ від 17.06.1994 в редакції від 25.05.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_878 (дата звернення 21.03.2020)

20. Зубар В. В. Формування механізму управління системою державних закупівель в Україні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. 222. с.

21. Jorge A. Lynch T. Public Procurement: Principles, Categories and Methods URL: <https://leanpub.com/procurement-principles-categories-and-methods/read> (дата звернення 21.03.2020).

22. Directive 2009/81/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the coordination of procedures for the award of certain works contracts, supply contracts and service contracts by contracting authorities or entities in the fields of defence and security, and amending Directives 2004/17/EC and 2004/18/EC (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02009L0081-20200101> (дата звернення 21.03.2020).

23. Defence Procurement (2011) SIGMA. Public Procurement Brief 23. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5js4vmntfz0p-en.pdf?expires=1585510239&id=id&accname=guest&checksum=6A9A1C48123934FD66B779AB2BB3276E> (дата звернення 28.03.2020).

24. Procurement at MOD URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/ministry-of-defence/about/procurement> (дата звернення 21.03.2020).

25. Bribery Act (2010). URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/23/contents> (Accessed: 18-03-2020)

26. Defence & Security Procurement (Australia) (2020). URL: <https://gettingthedealthrough.com/area/90/jurisdiction/5/defence-security-procurement-australia/>(дата звернення 18.03.2020).

27. Defence Procurement Policy Manual (2019) URL: <https://defence.gov.au/casg/Multimedia/DPPMFinalv1.51July19-9-8298.pdf> (дата звернення 19.03.2020).

28. Overview of Defence Procurement (2019). URL: <https://dsta.gov.sg/business/overview-of-defence-procurement> (дата звернення 21.03.2020).

29. Gianni de Fraja & Keith Hartley (1996) Defence Procurement: Theory and UK Policy. *Oxford Review of Economic Policy*. Contracts and Competition. Vol. 12. №4. pp. 70–88. URL: <https://www.jstor.org/stable/23606402> (дата звернення 23.03.2020).

30. James J. Anton & Dennis A. Yao (1987) Second Sourcing and the Experience Curve: Price Competition in Defense Procurement. *Journal of Economics*. Vol. 18. №1. pp. 57-76 URL: <https://www.jstor.org/stable/2555535> (дата звернення 28.03.2020).

31. Про оборонні закупівлі: проект Закону України від 27.11.2019 №2398-д. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67485 (дата звернення 22.02.2020).

References.

1. Zavadsjkyj, J. S. Osovsjka, T. V. and Jushkevych, O. O. (2006), *Ekonomichnyj slovnyk* [Economic Dictionary], Vydavnychyj dim "Condor", Kyiv, Ukraine. available at: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/EKONOMIC_SL_2006.pdf (Accessed 21 March 2020).

2. Butnyk, O. M. (2001), "The vital activity of economic systems and the laws of the development of technical systems", *Derzhava i rehiony. Serija Derzhavne upravlinnja*, Vol. 1, pp. 40–44.

3. Sagatovskij, V. N. (1981), "Systemic activity and its philosophical understanding", *Sistemye issledovanija. Metodologicheskie problemu*, Yearbook-1980, pp. 52–68.

4. Taran-Lala, O. M. (2016), *Funkcionuvannja socialjno-ekonomichnykh system: teorija ta praktyka : monohrafija* [Functioning of socio-economic systems: theory and practice: monograph], PUET, Poltava, Ukraine.

5. Vikulov, S. F. and Zhukov, G. P. (1987), *Voенно-jekonomicheskij analiz i issledovanie operacij* [Military-economic analysis and operations research], Voениzdat, Moscow, USSR.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On the national security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (Accessed 25 March 2020).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On the state defence order", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-14> (Accessed 25 March 2020).

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Issues of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture"", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-п> (Accessed 25 March 2020).

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), Resolution "Issues of the state defence order", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-2011-п> (Accessed 25 March 2020).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Resolution "On approval of the Regulation on the State Audit Service of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-п> (Accessed 25 March 2020).

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Resolution “Regulations on the State Treasury Service of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-п> (Accessed 25 March 2020).
12. The Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine “On the Antimonopoly Committee of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12> (Accessed 25 March 2020).
13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine “On the specifics of the procurement of goods, works and services to ensure the secured provision of the defence need”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1356-19> (Accessed 27 January 2020).
14. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine “On Public Procurement”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19/print> (Accessed 23 March 2020).
15. Krytenko, O. O. (2014), “Development of mechanisms of public administration of the public procurement system in Ukraine”, Ph.D. Thesis, Mechanisms of public administration, Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv, Ukraine.
16. Smotrickaja, I. I. (2014), *Upravlenie zakupkami v innovacionnoj jekonomike: voprosy teorii i praktiki : Monografija* [Procurement management in an innovative economy: issues of theory and practice : Monograph], Institute of Economics, Russian Academy of Sciences, Moskov, Russian Federation.
17. Sheshukova, T. G. (2018), “The public procurement system: A concept and the impact on the economy”, *National Interests: Priorities and Security, Managerial Accounting* [Online], Vol. 21, no. 5., pp. 520–527, available at: <https://doi.org/10.24891/ia.21.5.520> (Accessed 23 March 2020).
18. Ivanov, S. B. (2002), *Voennaja jenciklopedija* [Military Encyclopedia], Vol. 6, Voenizdat, Moskov, Russian Federation.
19. The United Nations Commission On International Trade Law (1994) “UNCITRAL model law for procurement of goods (work) and services (edited by May 25, 2007)”, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_878 (дата звернення 21.03.2020).
20. Zubar, V. V. (2010), “Formation of a mechanism for managing the public procurement system in Ukraine”, Ph.D. Thesis, Public administration, Classic. private. Univ., Zaporizhzhia, Ukraine.
21. Lynch, J. (2013), “*Public Procurement: Principles, Categories and Methods*”, available at: <https://leanpub.com/procurement-principles-categories-and-methods/read> (Accessed: 21 March 2020).
22. The European Parliament and of the Council (2009), “Directive of the European Parliament and of the Council on the coordination of procedures for the award of certain works contracts, supply contracts and service contracts by contracting authorities or entities in the fields of defence and security, and amending Directives 2004/17/EC and 2004/18/EC”, available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02009L0081-20200101> (Accessed: 21 March 2020).
23. The online library of the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) (2011), “Defence Procurement”, *SIGMA Public Procurement Brief*, [Online], vol. 23, available at: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5js4vmntfz0p-en.pdf?expires=1585510239&id=id&accname=guest&checksum=6A9A1C48123934FD66B779AB2BB3276E> (Accessed: 28 March 2020).
24. The official site of the Government of UK (2020), “Procurement at MOD”, available at: <https://www.gov.uk/government/organisations/ministry-of-defence/about/procurement> (Accessed: 21 March 2020).
25. The UK Parliament (2010), “Bribery Act”, available at: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/23/contents> (Accessed: 18 March 2020).
26. Getting the Deal Through site (legal information resource) (2020), “Defence and Security Procurement (Australia)”, available at: <https://gettingthedealthrough.com/area/90/jurisdiction/5/defence-security-procurement-australia/> (Accessed: 18 March 2020).
27. The official site of the Department of Defence of Australia (2019), “Defence Procurement Policy Manual”, available at: <https://defence.gov.au/casg/Multimedia/DPPMFinalv1.51July19-9-8298.pdf> (Accessed: 19 March 2020).
28. The official site of the Defence Science and Technology Agency of Singapore (2019), “Overview of Defence Procurement”, available at: <https://dsta.gov.sg/business/overview-of-defence-procurement> (Accessed: 21 March 2020).
29. Fraja, G. and Hartley, K. (1996), “Defence Procurement: Theory and UK Policy”, *Oxford Review of Economic Policy*, Contracts and Competition, Vol. 12, no. 4. pp. 70-88, available at: <https://www.jstor.org/stable/23606402> (Accessed: 23 March 2020).
30. Anton, J. J. and Yao, D. A. (1987), “Second Sourcing and the Experience Curve: Price Competition in Defense Procurement”, *Journal of Economics*, Vol. 18, no. 1, pp. 57-76, available at: <https://www.jstor.org/stable/2555535> (Accessed: 28 March 2020).
31. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Draft of the Law of Ukraine “On the defence procurement”, available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67485 (Accessed 22 February 2020).

Стаття надійшла до редакції 14.04.2020 р.